

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Черняк А. М., ректор Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, доцент; **Гребенюк В. М.**, перший проректор (з навчальної роботи) Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, старший дослідник; **Рега Ю. О.**, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; **Ткачук Т. Ю.**, заступник директора Навчально-наукового гуманітарного інституту (з навчальної та наукової роботи) Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор; **Кіндрась І. В.**, завідувач кафедри східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, кандидат педагогічних наук, доцент; **Івасишина Т. А.**, завідувач кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, кандидат філологічних наук, доцент; **Ткаченко А. А.**, старший викладач кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України; **Гладченко А. М.**, доцент кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, кандидат філологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України, протокол № 5 від 19 квітня 2023 р.*

Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика». Том I (Статті). Київ : Нац. акад. СБУ, 2023. 426 с.

До збірника увійшли матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика», присвяченої популярній тематичній палітрі сучасних наукових проблем щодо теоретичного загального мовознавства, перекладознавства, провідних дидактик і методик у викладанні іноземних мов, питань міжкультурної комунікації, особливостей відтворення культурно-мовної спадщини в різних мовних картинах світу, актуальних проблем засобів масової комунікації, сучасних підходів до перекладу.

Збірник матеріалів буде корисним для здобувачів вищої освіти, аспірантів, науково-педагогічних працівників.

Автори несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, галузевої термінології, власних імен та інших відомостей. Матеріали конференції публікуються в авторській редакції.

© Національна академія
Служби безпеки України,
2023

<i>Рикова А. А.</i> Німецькі ідіоми та особливості їх перекладу	333
<i>Середа О. В., Присташ А. А.</i> Семантичний аналіз синонімічного ряду до слова «кінь» в арабському побутовому мовленні	336
<i>Солом'янюк Т. В.</i> Перекладацькі трансформації в поетичному топосі в процесі перекладу з української мови на угорську (на матеріалі вірша Т. Шевченка «Заповіт»)	341
<i>Станіславчук Д. К., Хайдер Т. В.</i> Фразеологізми в сучасних мас-медіа.....	347
<i>Тараненко А. С.</i> Фразеологізми національної валюти: когнітивно-прагматичний вимір.....	354
<i>Тарнавська М. М., Понамарьова С. Ю.</i> Аббревіація в сучасній арабській літературній мові (на матеріалі бойових документів).....	358
<i>Тимошенко Т. А.</i> Національно-культурні особливості фразеологізмів із соматичним компонентом у турецькій та українській мовах	362
<i>Ткаченко А. А.</i> Становлення творчої індивідуальності Вітезслава Незвала	367
<i>Ткаченко С. О., Акульшина Н. Т.</i> Перський словотвір: особливості префіксації.....	372
<i>Топчій А. О., Гладченко А. М.</i> Емоційно забарвлена військова лексика англійської мови	377
<i>Туниця Д. В., Козачук А. М.</i> Хронологічно маркована лексика у перекладах роману Д. Дефо «Робінзон Крузо»: контрастивний аспект	383
<i>Усовіч А. О., Хіценко Л. І.</i> Особливості перекладу топонімів на прикладі роману Орхана Памука «Біла фортеця»	390
<i>Філон А. С., Вінійчук О. М.</i> Зоонімічна лексика у польській фразеології	396
<i>Філярчук Х. С.</i> Мовностилістичні особливості перекладу німецькомовних прикмет	400
<i>Хома В. М., Хома І. О.</i> PR у системі масової комунікації в умовах збройної агресії РФ на території України	404
<i>Чаусенко О. Д., Дем'яненко Н. Б.</i> Специфіка фразеологізмів із часовим компонентом в англійській та українській мовах у лінгвокультурологічному аспекті	412
<i>Юр'єв О. О., Карпенко В. Ю.</i> Загальний огляд систем машинного перекладу	421

*Тупиця Д. В.,
Факультет романо-германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ*

*Козачук А. М., кандидат філологічних наук,
Факультет романо-германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ*

ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ Д. ДЕФО «РОБІНЗОН КРУЗО»: КОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті порівнюються способи перекладу хронологічно маркованої лексики у контексті множинності. Дослідження проведене на матеріалі двох перекладів, виконаних на різній часовій відстані від оригіналу. Розглянуто тенденції у виборі способів відтворення хронологічно маркованої лексики різними перекладачами у контексті особливостей історичного періоду, під час якого виконувався переклад. Взято до уваги зв'язок хронологічно маркованої лексики з граматичною підсистемою мови.

***Ключові слова:** антонімічний переклад, архаїзми, історизми, компенсація, модернізація.*

Постановка проблеми і актуальність теми дослідження. Множинність перекладів класичних творів зумовлена декількома чинниками. З одного боку, має місце суб'єктивна природа прочитання кожного твору особою, що робить окреме сприйняття тексту унікальним. З іншого боку, переклади мають властивість з часом «застарівати» з різних історичних, культурних, ідеологічних та інших причин. Також варіативність перекладу впливає з неможливості досягнути стовідсоткової еквівалентності оригіналу та цільового тексту. Часто на рішення повторно відтворити твір, незважаючи на існування його перекладів в тій самій мові, впливає його часова, просторова характеристика, а також вікові та психологічні особливості передбачуваної перекладачем цільової аудиторії. Не менш важливим також є і чинник часової відстані у перекладі. Ми вирішили поєднати ці аспекти в одному дослідженні та розглянути особливості відтворення у перекладі історичної та архаїчної лексики. Актуальність теми дослідження зумовлена порівняно меншою кількістю застосування контрастивного аспекту при дослідженні особливостей відтворення хронологічно маркованої лексики у контексті множинності перекладу віддаленого у часі твору. Одним із завдань

дослідження є розгляд доцільності використання різних методів перекладу архаїзмів та історизмів на прикладі двох перекладів «Робінзон Крузо», створених в межах різних періодів розвитку української літератури і призначених для різної аудиторії. Вивчення цих явищ сприяє висвітленню креативної складової перекладів, які були зроблені з усвідомленням наявності попередніх інтерпретацій.

Аналіз наукових джерел показав, що перекладознавчі питання цього напрямку вивчали В. Демецька, І. Зоренко, І. Клименко, Т. Ласінська, А. Мельник та інші. особливості перекладу творів доби Просвітництва у своїх роботах висвітлили М. Белгауз, Р. Додайя, П. Гоув, Дж. Люберінг та інші.

Метою статті є характеристика перекладацьких стратегій відтворення архаїзмів та історизмів у двох вибраних перекладах, які сприяють збереженню національно-культурного та історичного забарвлення в текстах перекладу. Матеріалом дослідження став текст роману Д. Дефо «Робінзон Крузо» обсягом 198 сторінок, написаний у 1719 році, та два українських переклади твору – Н. Тисовської обсягом 272 сторінки, виданий 2009 року, та Ю. Шкрумеляка обсягом 133 сторінки, опублікований у 1930 році. Для більш конкретного представлення результатів дослідження ми подаватимемо приклади, нумеруючи їх та додаючи до номера індекс: **O** для оригіналу, **III** – для перекладу Ю. Шкрумеляка, **T** – для перекладу Н. Тисовської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвостилістичні особливості оригінального тексту були зумовлені історичною добою, коли він був створений. Головним соціально-політичним рухом XVIII століття вважається Просвітництво. Повісті та романи переважали у літературному житті доби. Насамперед такі різновиди, як роман-виховання та філософська повісті, набули особливого значення для письменників-просвітителів [12]. Даніель Дефо, як представник руху Просвітництва, одним із перших звертається до такого жанру, як роман-виховання, написавши твір «Робінзон Крузо» [15]. Окрім цього, письменника також вважають батьком англійського реалістичного роману. «Робінзон Крузо» є найкращим прикладом реалістичної творчості Даніеля Дефо. Цей твір також має романтичні та авантюрні риси, які згодом увійшли до англійського роману [15]. Надзвичайний успіх роману призвів до утворення такого піджанру пригодницької літератури як робінзонада [16, с. 123-128]. Під цим терміном розуміють прямі імітації роману «Робінзон Крузо» або твори, які розповідають про виживання людей на безлюдному острові [17].

Лексика художнього стилю складається з елементів, що належать до різних часових просторів, соціальних та територіальних різновидів національної мови [9, с. 84]. Хронологічна маркована лексика – це лексика маркована часом, до якої належать застарілі слова (архаїзми й історизми) та неологізми [6, с. 20]. У романі «Робінзон Крузо» вона виражена насамперед архаїзмами й історизмами. У їх значенні поєднано два типи конотації: історико-мовна й історико-культурна. Під першою прийнято розуміти функціонально-стилістичні елементи значення, а під другою культуру певного суспільства [6]. Історизмами називають слова, які не мають у сучасній мові синонімів, адже вони вийшли з ужитку разом з реаліями, які вони номінували [11]. Архаїзми ж – це поняття, які були витіснені відповідниками у сучасній мові.

У лінгвістиці архаїзми й історизми розглядаються як дві суміжні, але принципово різні мовні одиниці [11]. Для їх розмежування використовується денотативна і часова ознака.

Переклад творів написаних у віддаленій історичній епісі вимагає пошук мовленнєвих засобів, які б не лише історично правильно розкривали ідею, але й художнє втілення яких було б точним [1]. Традиційно виділяють такі стратегії перекладу архаїзмів та історизмів: архаїзацію, вилучення, нівелювання та модернізацію [8]. Прийом архаїзації орієнтований на культуру оригіналу. Іншими словами перекладач для збереження історичного забарвлення оригіналу використовує аналоги та еквіваленти в мові перекладу [8]. Вилучення, як лексико-граматична трансформація, застосовується у разі надлишкових елементів оригіналу, які б у перекладі могли спотворити норми мови [5]. Нівелювання у перекладацькій практиці використовується надзвичайно рідко. Цей спосіб перекладу полягає в ігноруванні перекладачем певних елементів тексту-оригіналу, які несуть помітно важливу смислову інформацію [8]. Останньою розглянутою стратегією при перекладі хронологічно маркованої лексики є модернізація, яка на відміну від архаїзації має на меті локалізувати інформацію та зробити переклад легшим для сприйняття адресата [10, с. 176].

Почнемо аналіз прикладів із релігійно-забарвленого архаїчного прикметника, який вимагає від перекладача усвідомлення характеру тексту і пошук відповідного еквіваленту:

(1-0) *And I believe verily, if I had had the Boat that I went from Salle in, I should have ventur`d to Sea, bound anywhere, I know no whither* [14, с. 230]. У перекладі речення пропущене [4, с. 56].

Як бачимо, рішення автора першого перекладу вдатися до нівелювання сцени можна розглядати, як спробу розв'язати задачу, що полягає в

адаптуванні класичного твору для дітей, який першочергово був призначений дорослій аудиторії. На думку В. Демецької, адаптація є негативним процесом, адже «здешевлює» оригінал [2]. Очевидно, що Ю. Шкрумеляк вирішив компресувати оригінал задля ознайомлення юного читача з класикою, враховуючи психологічні особливості його віку, тому розглянув даний фрагмент твору, як такий, що потребує усунення. Однак оригінал внаслідок цього рішення зазнав значних втрат.

(1-Т) ... і якби на той час у мене був такий баркас, на якому я втікав із Салеха, я б **не роздумуючи** виплив у море і **рушив у перший-ліпший бік** [3, с. 177].

У перекладі Н. Тисовська вдається до модернізації, використовуючи еквівалент, характерний сучасній українській мові. Водночас перекладачка застосовує низку трансформацій, кожна з яких тягне за собою іншу: синтаксичну перестановку, що зводиться до зміни порядку частин складних речень, антонімічній переклад, унаслідок якого перекладачка використовує вилучення, аби уникнути використання лексичних структур не характерних мові перекладу.

У цьому прикладі ми також можемо помітити стратегію Н. Тисовської до перекладу архаїчного прислівника *whither*. Складність полягає у тому, що він не має прямого відповідника в сучасній англійській мові, адже його місце посіло словосполучення *to which*. Н. Тисовська вдається до способу модуляції, який часто призводить до втрати архаїчного забарвлення тексту, проте у даному випадку використання сполуки слів, притаманної розмовній мові вхідного тексту, втілює емоційну експресивність оригіналу. Вона досягається за рахунок трансформації додавання, унаслідок якого з'являються нові мовні одиниці, відсутні в оригіналі. Також привертає увагу застосування антонімічного перекладу, завдяки якому переклад набуває милозвучності та зберігає експресивність оригіналу.

Перейдемо до наступного прикладу перекладу архаїчної лексики:

(2-О) *He called me one Morning in to his **Chamber** ...* [14, с. 2].

(2-Т) *Одного дня ... батечко закликав мене до **кабінету*** [3, с. 4].

При роботі з історично-маркованою лексикою перекладач часто приймає рішення залежно від конкретної прагматичної мети [7, с. 12]. Інколи таке рішення сприймається неоднозначно.

Так, у перекладі 2 ми зауважуємо про неправильно інтерпретований лексико-семантичний архаїзм *Chamber*, який перекладачка помилково тлумачить як сучасний відповідник *кабінет*, вдаючись до модернізації. Ми можемо зрозуміти, що в оригіналі йдеться про спальну кімнату, завдяки підрядному реченню «...*where he was confined by the Gout*» – «...де його

прикула до ліжка подагра» (власний переклад – Т. Д.), до якого Н. Тисовська вирішує застосувати трансформацію опущення, яку ми вважаємо недоречною в описі даної ситуації. Натомість, ми пропонуємо перекласти дану лексему як *опочивальня*, віддаючи перевагу архаїзації.

У романах Данієля Дефо ми також зустрічаємо значну кількість архаїзмів та історизмів. Серед хронологічно маркованої лексики у романі нашу увагу привернули архаїчні словоформи у романі «Робінзон Крузо» з огляду на складність передачі їх історичної конотації. До них належать займенники другої особи однини і множини (*thy, thou i thee, ye*), застарілі дієслівні форми, модальні дієслова, архаїчні форми дієслів минулого часу (*canst, may'st, wou'd, durst, shew*) і прислівники (*thither, thence, whence, whither, hither*) та інші.

Однією з особливостей літературної мови початку ХІХ ст. є використання непритаманної сучасним нормам граматики структур. Автор використовує у реченні конструкцію *being going* на позначення майбутнього часу, замість *is*, форми дієслова *бути* першої особи однини, яка є граматично правильною в сучасній англійській мові на позначення теперішнього тривалого часу.

(3-О) *But I say, being there, and one of my Companions being going by Sea to London, in his Father's Ship, and prompting me to go with them , with the common Allurement of Seafaring Men [14, с. 7].*

(1-Ш) – Рада є! – закликав Джон. – Завтра досвіта **вибираємося** кораблем до Лондону. Як хочеш, прийди, я попрошу батька, щоби й тебе взяв на корабель... [4, с. 13].

(3-Т) ...я й на гадці не мав нічого такого, аж раптом зустрів приятеля, який разом зі своїм татом **збирався плисти** на кораблі до Лондона і запропонував мені **приєднатися до них** [3, с. 6].

Примітним рішенням обох перекладачів є використання модуляції у перекладі виразу *being going by Sea*, адже притаманна англійській граматична форма словосполучення, є нетрадиційною в українській мові.

У першому перекладі часова характеристика збережена правильно. Незважаючи на те, що перекладач жодним чином не вдавався до компенсації архаїчності оригіналу, у перекладі відчувається віддаленість у епосі, завдяки часу його створення, якому сьогодні сягає майже 100 років.

Н. Тисовська і у перекладі архаїчної граматичної структури вдається до модернізації. Однак, обираючи між двома варіантами одного дієслова: *плисти* або *пливти*, вона використовує перший, мелодійний та притаманний традиції української художньої літератури. У перекладі Н. Тисовської не

дотримано часової співвіднесеності дій, яка, однак, не спотворює оригінал, адже контекст допомагає зрозуміти події.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, архаїчні твори вимагають особливої уваги при перекладі з огляду на потребу у відтворенні реалій, закладених в архаїчних одиницях. На вибір стратегії щодо перекладу впливає не лише творчий аспект перекладацької діяльності, а й епоха створення перекладу і його ціль. Особливо це стосується класичних творів, як Робінзон Крузо, які неодноразово піддавалися перекладу в одному культуролінгвістичному середовищі.

У процес дослідження на матеріалі двох перекладів встановлено, що найчастіше для перекладу архаїчної лексики використовується модернізація та нівелювання. Прикметною рисою перекладу-адаптації є особливості психологічного віку реципієнта, що найбільше впливає на вибір автором стратегій та трансформацій. Хронологічна віддаленість перекладу природно архаїзує текст для читача, тим самим уподібнюючись до оригіналу. Також ми дійшли висновку, що за неможливості передачі архаїзмів, які є не характерними для української мови перекладачі найчастіше вдаються до нівелювання чи описового перекладу для збереження історичного забарвлення вихідного тексту. Перспективним є наступні дослідження щодо ролі архаїзмів та історизмів у передачі стилю твору оригіналу у перекладі.

Література

1. Гайдученко Г. Історизми та архаїзми як основні виражальні засоби історичної стилізації. *DSpace/Manakin Repository*. 2014. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/924>
2. Демецька В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія*. 2007. № 1. Т 2. С. 96-102.
3. Дефо Д. Робінзон Крузо. Пер. Н. Тисовська. Київ : Країна Мрій, 2009. 177 с.
4. Дефо Д. Робінзон Крузо. Пер. Ю. Шкрумеляк. Львів : Світ Дитини, 1930. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=84>
5. Клименко І., Зоренко І. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 8. С. 84-90.
6. Коваленко О. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2002. 20 с.

7. Козачук А. Ідіолект перекладів Роми Франко: семантичний і стилеметричний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 20 с.
8. Ласінська Т. Загальні принципи перекладу архаїчної лексики. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V(35), Issue: 125. С. 36-37.
9. Лексика на перетині наукових парадигм: монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 212 с.
10. Мельник А. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій. *Studia Linguistica : збірник наукових праць*. Київ : ВПЦ «Київський університет». Вип. 6. Ч. 2. 2012. С. 175–178.
11. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 438 с.
12. Bellhouse M. On Understanding Rousseau's Praise of Robinson Crusoe. *Canadian Journal of Social and Political Theory/Revue canadienne de theorie politique et sociale*. 1982. Vol. 6, No. 3. P. 120-137. URL : <https://journals.uvic.ca/index.php/ctheory/article/view/13938>
13. Daniel Defoe. *The British Library*. 2015. URL : <https://www.bl.uk/people/daniel-defoe>
14. Defoe D. The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner. 1719. 224 p. URL : <http://triggs.djvu.org/djvu-editions.com/DEFOE/ROBINSON/Download.pdf>
15. Dodiya R. The Contribution of Daniel Defoe to the English Novel with special reference to Robinson Crusoe. *Research Guru*. March, 2019. Volume 12, Issue 4. P. 873-876. URL : <http://www.researchguru.net/volume/Volume%2012/Issue%204/RG111.pdf>
16. Gove P. The Imaginary voyage in prose fiction : a history of its criticism and a guide for its study, with an annotated check list of 215 imaginary voyages from 1700 to 1800. New York : Columbia university press, 1941. 445 p. URL : <https://catalog.hathitrust.org/Record/001111315>
17. Luebering J. Robinsonade. *Encyclopedia Britannica*. 2007, Nov 1. URL : <https://www.britannica.com/art/robinsonade>